

НЕВІДКЛАДНІ ЗАВДАННЯ РОЗРОБКИ МІЖНАРОДНОГО РЕЖИМУ ЗАХИСТУ БІЖЕНЦІВ ТА ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

КОВАЛЬОВА О.Ю.,
слухачка II курсу

Дипломатична академія України
при МЗС України

Сьогодні проблема біженців за своєю географією торкається майже усіх регіонів земної кулі: Африки, Європи, Південно-Західної Азії, Близького Сходу, Центральної та Південної Америки, Азіатсько-Тихоокеанського регіону; а за своєю гостротою та масштабами не може залишати світове співтовариство байдужим.

Зростання кількості біженців та переміщених осіб внаслідок воєн, збройних конфліктів загрожує регіональній, глобальній стабільності та безпосередньо державам-сусідам, на яких покладаються у наданні необхідної допомоги, захисту потокам переміщених осіб, що залишають власні будівлі в результаті прямої загрози життю. Масштаби цих процесів перевищують найсміліші прогнози. Але стверджувати, що сьогодні проблема вимушеного переміщення є набагато гострішою, ніж раніше, означало б згущувати фарби. Період кінця 1980-х років був дійсно надзвичайно бурхливим, але такий випадок радикальних змін у міжнародній структурі держав не є першим. В роки після Першої та Другої світових воєн, після завершення "холодної війни", вимушене переміщення громадян явилось одним з найбільш вагомих негативних наслідків руйнування попередніх ідеологій, розпаду колишніх імперій та створення нових держав. Ці процеси є певною мірою закономірністю.

Проблема такого переміщення має багатовікову історію, однак за останні роки ХХ століття вона набула особливої гостроти. За останнє десятиліття в глобальній проблемі біженців відбулася низка змін. По-перше, розширилися загальні масштаби вимушеного переміщення. Наприклад, у 1987 році УВКБ ООН надавало захист та допомогу близько 12 млн. осіб. За десять років ця кількість збільшилася до 22 млн¹. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців в даний час несе відповідальність за цю кількість переміщених осіб, які мають потребу в захисті та притулку, близько 13 млн. з цієї кількості є біженцями в загальноприйнятому сенсі, що безпосередньо відповідає цьому визначенню. Це осо-

би, що залишили свою країну, рятуючись від переслідувань, військових дій та насильства. До них можна приєднати категорію осіб, що вимушено залишили місця постійного мешкання, але не отримали міжнародного захисту або допомоги та залишились на території своїх країн.

Як зазначив Генеральний секретар ООН: “Проблема вимушеного переміщення є сьогодні найбільш нагальною з проблем, що стоять перед Організацією Об’єднаних Націй”².

В загальній кількості близько 50 млн. осіб можуть законно вважатися жертвами вимушеного переміщення. Багато з них – мешканці областей, яких проблема біженців в роки “холодної війни” не торкалася: Балкан, Центральної Азії та деяких регіонів Радянського Союзу.

Сьогодні біженці в традиційному розумінні – лише трохи більше ніж половина тих, хто знаходиться під захистом та кому надається допомога міжнародними організаціями, в тому числі і Управлінням Верховного комісару у справах біженців ООН.

Першочерговим завданням гуманітарних міжнародних організацій є забезпечення права на життя, свободу та інших прав людини для переміщених осіб та осіб, що знаходяться під загрозою переміщення. “На гуманітарні дії покладається велика надія внаслідок того, що держави та регіональні організації неохоче беруть на себе відповідальність, пов’язану з більш рішучими формами втручання у випадку озброєних конфліктів...”³ Гуманітарні організації здатні попередити світ про загрожуючу небезпеку та мобілізувати суспільну думку від імені тих, хто потребує міжнародного захисту. У деяких випадках подібні організації можуть сприяти більш глибокому аналізу проблеми та подальшому створенню відповідних заходів, пов’язаних з ініціюванням нових інституцій, метою яких стало б запобігання насильству та вимушеному переміщенню населення.

Але навіть у ситуаціях, коли озброєний конфлікт вже вибухнув, а населення піддалося переміщенню або знаходиться під загрозою переміщення, гуманітарні дії можуть грати суттєву роль.

В Афганістані, Боснії, Ліберії, Руанді, або в колишньому Заїрі організації, що надають гуманітарну допомогу працювали в умовах безперервного конфлікту, наражаючись на небезпеку з боку однієї або декількох сторін конфлікту.

Стає все більш очевидним, що вимушене переміщення є складним явищем, що набуває нових форм і параметрів. Це викликало велику кількість визначень, з приводу яких існують розбіжності у тлумаченні. Поряд з відомим визначенням “потік біженців”, або “масовий вихід”, вчені-аналітики та міжнародні гуманітарні організації часто оперують такими поняттями, як потік осіб, що шукають притулку; масова висилка; етнічна чистка; переміщення внаслідок лиха або катастроф; переміщення внаслідок розвитку; вимушена, або недобровільна міграція; переміщення населення; обмін населення; недобровільна репатріація та насильне повернення.

Категорії осіб та обставини переміщення, в яких опинилися переміщені особи можуть бути різними за формами. Наприклад, є суттєва різниця між суданським селянином, який був вимушений змінити місце проживання внаслідок війни на півдні країни, боснійцем середнього прошарку з Сараєво, який знайшов притулок в Німеччині, та біженкою з Палестини другого покоління, яка ніколи не була на батьківщині. Однак усі ці особи, що відносяться до різних категорій переміщених осіб, потребують захисту та мають рівні права згідно з принципами та нормами в галузі прав людини.

Ще одним новим моментом в проблемі біженців є неприйняття або відторгнення переміщених осіб внаслідок взаємозв'язку вимушеного переміщення населення та питаннями безпеки держави. Внаслідок створюваних державами штучних фізичних та адміністративних перепон біженцям перебивається доступ на територію потенційних країн притулку. Але там, де притулок надається, безпека переміщених осіб не завжди гарантується внаслідок збройних нападів на табори, примусової військової повинності для молодих людей тощо. Там, де йдеться про повернення на добровільній основі, то тим менше у переміщених осіб бажання до репатріації, чим частіше уряд, інші служби та органи закликають до повернення, хоча умови життя на батьківщині бувають далекі від безпечних.

Хоча потоки біженців були завжди тісно пов'язані з політичними та військовими конфліктами, випадки вимушеного переміщення населення в останні роки розглядаються як все більш суттєвий елемент національної та регіональної безпеки. В Боснії, наприклад, багато хто вважає головною передумовою успішного втілення в життя Дейтонських домовленостей повернення на батьківщину багатьох, які стали біженцями та переміщеними особами в результаті збройних конфліктів в цьому регіоні.

Великомасштабні переміщення людей можуть також стимулювати інші держави та регіональні організації через розгортання своїх військових сил, як це відбулося в Албанії, Іраку, Ліберії, Сомалі, колишній Югославії. Незалежно від того, погоджені ці заходи з відповідною країною чи ні, стоять за ними гуманітарні чи стратегічні міркування, вони неминуче позначаються на політичному та військовому балансі сил у відповідному регіоні.

На думку деяких спостерігачів, міжнародний режим захисту біженців, що поступово формувався з початку ХХ століття, зараз опинився під серйозною загрозою⁴. В результаті цього міжнародні гуманітарні організації, що займаються питаннями біженців та переміщених осіб, у своїй роботі опиняються перед низкою труднощів та проблем, багато з яких пов'язані з правовим та безпосередньо фізичним захистом постраждалих. Ці питання, на які необхідно мати чіткі відповіді, можна поставити так:

- які заходи мають бути вжиті для захисту переміщених осіб та надання їм допомоги та яку роль мають грати багатонаціональні сили для виконання цього завдання;

- як зберегти нейтральність та неупередженість в ході міжнародних гуманітарних акцій, що відбуваються за вкрай політизованих умов;
- якою мірою великі держави можуть використовувати гуманітарні акції замість рішучих політичних, а деколи і військових дій, спрямованих на вирішення збройних конфліктів;
- чому деякі країни притулку, що традиційно проявляли зацікавленість та готовність до вирішення проблем біженців, все частіше закривають свої кордони для переміщених осіб, і яку допомогу необхідно їм надати для заохочення у розв'язанні цих нагальних потреб;
- як запобігти воєнізації таборів біженців та яких заходів необхідно вжити для демілітаризації тих з них, що опинилися під контролем воєнізованих угруповань;
- за яких умов, якщо це взагалі припустимо, гуманітарні організації мають право заохочувати репатріацію біженців в країну їх походження;
- де можна провести грань у розрізненні біженців та інших мігрантів при розгляді заяв про надання притулку;
- як питання про громадянство пов'язане з проблемою вимушеного переміщення та як необхідно впливати на уряди, щоб вони утримувались від заходів, які залишають велику кількість осіб без громадянства та захисту від висилки.

Усі ці питання потребують чіткої визначеності та повинні оперативно втілюватись у відповідні рішення. Зрозуміло, що питання біженців та переміщених осіб є глобальним, та таким, що за своїми масштабами й актуальністю потребує колективних зусиль. Для запобігання вимушеним переміщенням у світі держави повинні і в індивідуальному, і в колективному порядку вирішувати політичні, економічні та гуманітарні питання, в основі яких має лежати принцип, згідно якого кожен має право на безпеку та свободу.

ПОСИЛАННЯ

¹ The State of the World's Refugees. 1997 – 1998. A Humanitarian Agenda. – UNHCR, Oxford University Press. – P. 2.

² The State of the World's Refugees. 1997 – 1998. A Humanitarian Agenda. Preface by the UN Secretary General. – UNHCR, Oxford University Press. – P. VIII.

³ The State of the World's Refugees. 1997 – 1998. A Humanitarian Agenda. Foreword by the UN High Commissioner for Refugees. – UNHCR, Oxford University Press. – P. X.

⁴ Human Rights Watch. Uncertain Refuge: International failures to protect refugees. Report No. 9/1. – New York. – April 1997.